АКТУАЛНИ ПРОЦЕСИ В БЪЛГАРСКАТА ЛЕКСИКА

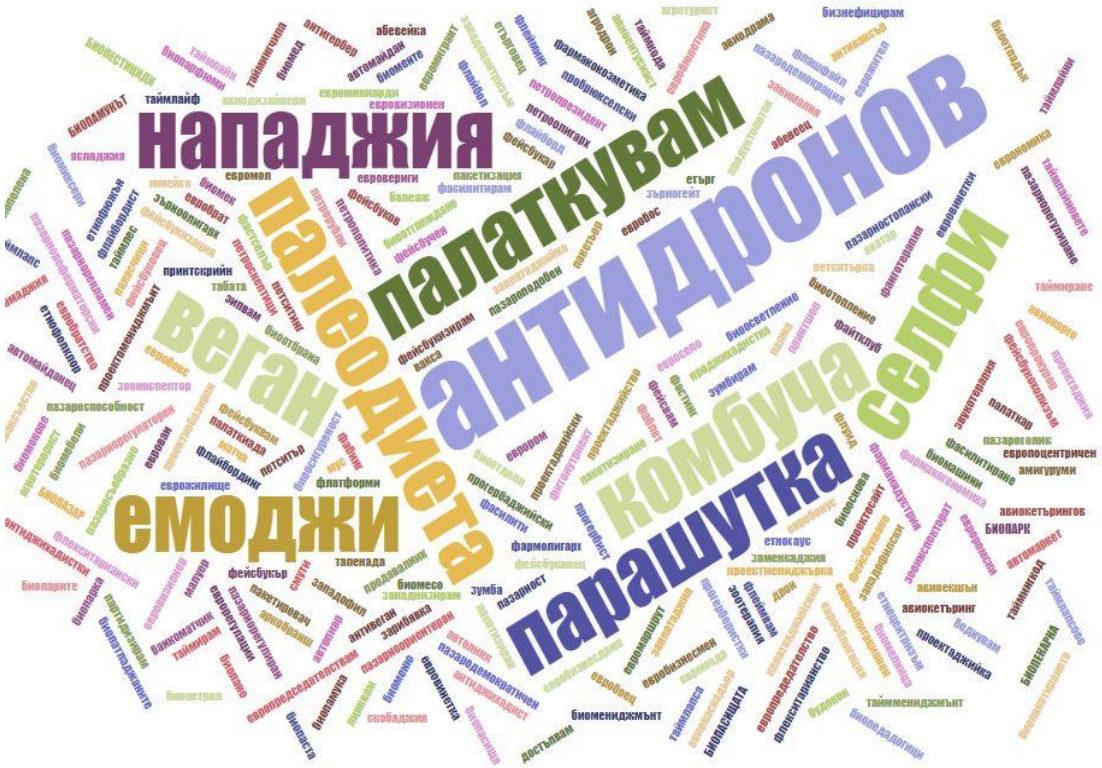

Диана Благоева
Сия Колковска
Институт за български език
„Проф. Любомир Андрейчин“
Българска академия на науките

Фактори за лексикалната динамика

- Социална необходимост от назоваване на нови или преназоваване на съществуващи явления и реалии
- Външноезикови причини – промени в обществения и политическия живот, икономиката, културата и бита; нови технологии; глобализация
- Вътрешноезикови причини – прояви на различни езикови тенденции; установяване на вътрешносистемни връзки; езикова аналогия

Начини и пътища за обновяване на лексиката

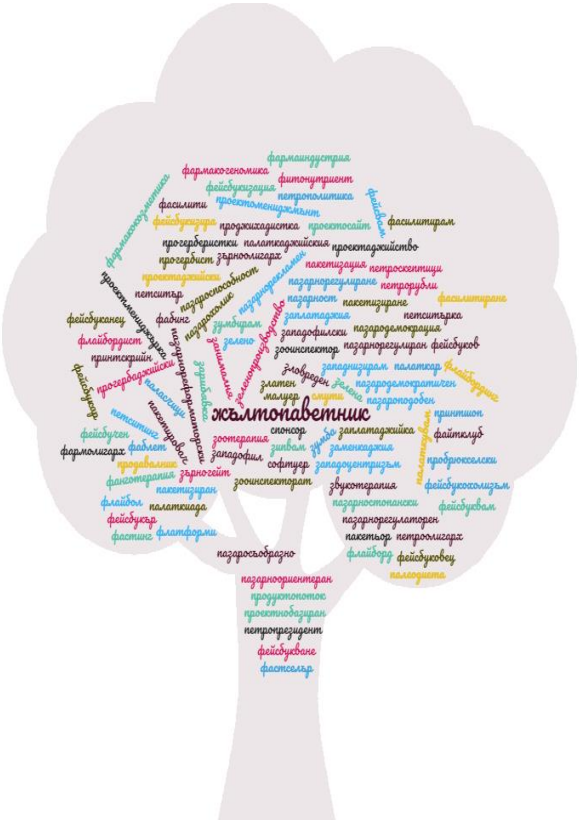

- ❖Словообразуване
- ❖Заемане
- ❖Калкиране
- ❖Семантичен развой
- ❖Създаване на нови устойчиви съчетания
- ❖Неофразеологизация

Словообразуване

Активизиране на съществуващи словообразувателни типове и модели:

-джия (*тротинеткаджия, моладжия, паякаджия*)

-ист (*меркелист, гюленист, путинист, тръмпист*)

-к(а) (*моладжийка, проектаджийка, бонусчийка*)

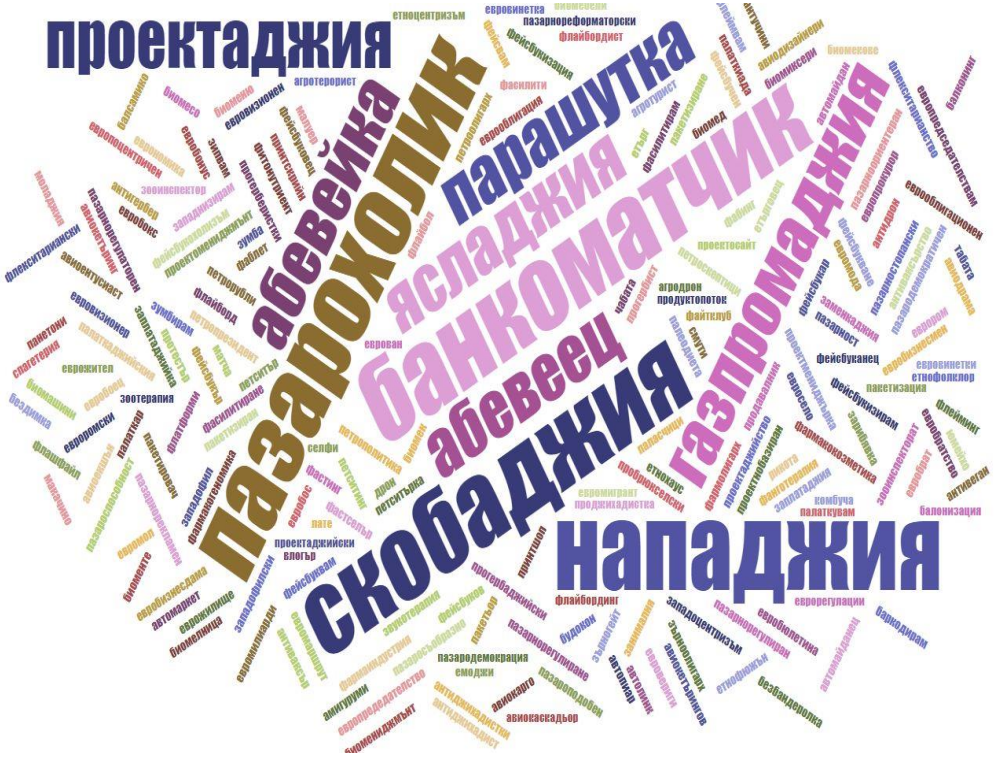

Активизиране на съществуващи словообразователни типове и модели

-ация/-изация (*бартеризация, балонизация, сомализация*)

-изъм (*путинизъм, меркелизъм*)

-щина (*папаращина, маргиналщина*)

-ира/-изира- (*гетоизирам, бизнефицирам, токенизирам*)

-ва- (достъпвам, *линквам, лайквам, блогвам*)

Оформяне на нови словообразователни форманти и модели

евро- (*евровот, евробюлетина, евроизбори*)

евро- (*еврозона, еврогрупа, еврочакалня*)

е- (*е-здравеопазване, е-идентичност, е-карта*)

е- (*е-велосипед, е-тротинетка, е-автобус*)

-тека (*хоротека, артотека*)

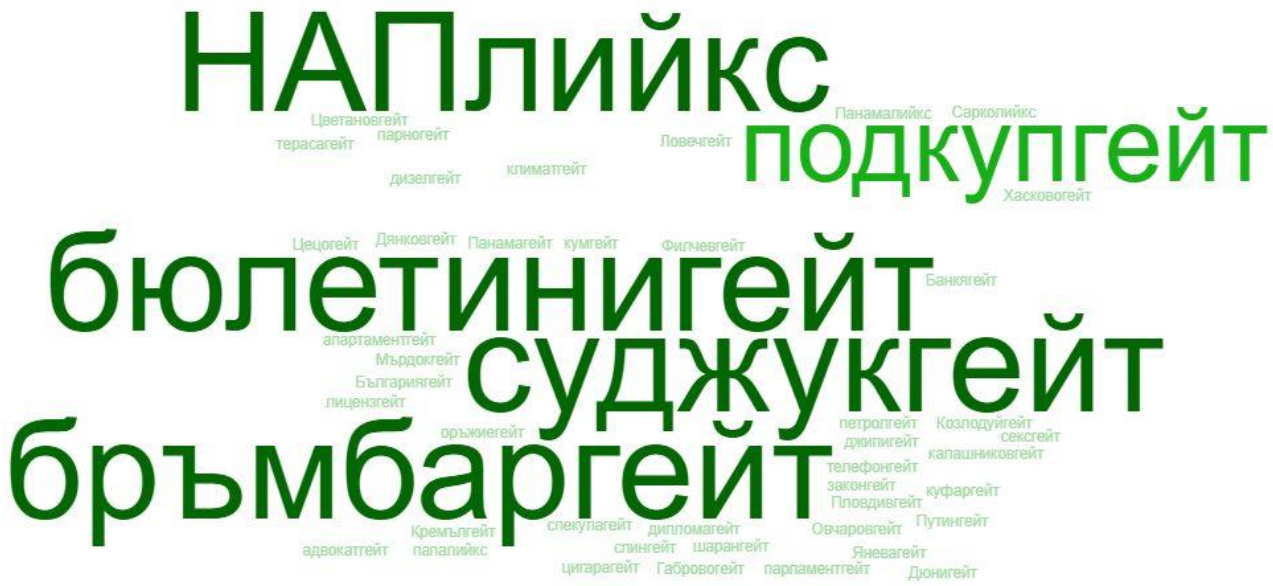

Словообразуване – особености

- Серийно словообразуване (*евро-, еко-, био-, анти-*)
- Участие както на утвърдени (*ферма – биоферма, екоферма)*, така и на нови произвеждащи основи (*гей – гейски, антигей, прогей, гейщина*)
- Нови словообразователни гнезда (*биоферма, биофермер, биофермерски, биофермерство*)
- Хибридни образувания (*блогвам, дилърство, киберпрестъпник, артизложение*)

биоплантация
биокрава
биобизнес
биогрозде
биопилешко
БИОПЕКАРНА
БИОПЛАТФОРМА
биоградинарство
биопамука
биоконфитюр
биозахар
биоосигуреност
биокакао
биодезодорант
биотофу
биоотпадъ
биоластика
биоцвят
биоцвет
биоцветя
биоцветя
биоцветове
биоцветовете
биоцветовете
биоцветовете

Заемане – източници

- **Английски** (*мапинг, мийм, меме, фаблет, флайборд, смути, малуер, бот, влог, влогър*)

Заемане

Източници на заемане:

- **Френски** (*визажист, маркетьор, ексфолиант, балеаж, откутюр*)

Заемане

Източници на заемане:

- **Италиански** (*брускети, макиато, мокачино, макачино, равиоли*)

Заемане – източници

- **Японски** (*суши, тамагочи, аниме, емоджи, амигуруми*)

Заемане – основни тематични области

- **Компютри и информационни технологии** (*лаптоп, курсор, сайт, линк, постинг, интерфейс, хакер*)
- **Икономика** (*спонсор, транш, аутсорсинг, дилър, офшорен, листвам*)
- **Политика** (*глобализация, алтерглобализъм, клиентелизъм, реалполитика*)
- **Спорт** (*рафтинг, флайбординг, акробранш, скиджоринг*)
- **Кулинария** (*мъфин, мюсли, талиатели, балсамико, кантучини*)
- **Козметика** (*ботокс, лифтинг, хайлайтър, бодипилинг, гомаж*)

Типове заемки

- **Безеквивалентни (допълващи):** *файл, сървър, онлайн, бутик, аутлет, балеаж*

Означават нови за езика приемник понятия и поради това нямат семантични и функционални съответствия в съществуващия речников състав.

- **Частично еквивалентни (диференциращи):** *саунд* ‘музикално звучене със специфични стилови характеристики’ и *звук, звучене*

Има частично съвпадение със семантичното съдържание на лексеми от утвърдения речников състав.

- **Еквивалентни (изместващи):** *мейкъп, тийнейджър, фешън, гей*

Имат пълни семантични съответствия сред вече утвърдената лексика в езика.

Вариантност при новата лексика

- За новата лексика е характерна силно проявена вариантност във формата и начина на изписване, основна причина за която е неустановеността на правописната норма.
- Вариантите представляват разновидности на думата, които се отличават по отделни елементи на своята форма (звуков състав, граматични форми, писмен облик).

Варианти при новата лексика

- **Фонетични варианти** – разновидности в звуковия състав на думата, които засягат нейното произношение.
- **Графични варианти** – разновидности в начина на изписване на думата в писмената практика. Към графичните варианти се отнасят само тези разновидности в писмения облик на думата, които не са отражение на различия в звуковата ѝ форма.
- **Формоизменителни варианти** – разновидности в граматичните форми на думата, при които се използват различни афикси с еднакво граматическо значение.

Фонетични варианти

Фонетичната вариантност е често явление, особено при заетите неологизми.

Фонетичните варианти обикновено имат отражение в писмения облик на думата, като предизвикват колебания в начина на нейното изписване.

Дължат се на различия във фонетичната адаптация на някои групи нови заемки от английски език и обикновено са свързани с различия в начина на транскрибирането им в българския език.

Фонетични варианти

Най-чести случаи:

– при заемки, които произхождат от английски прототипи със суфикс -*er* – *в*ариантни форми със завършеци -*ър* и -*ер*, напр. *драйвър* и *драйвер*, *провайдър* и *провайдер*, *спинър* и *спинер*

– при заемки, произхождащи от английски думи с дълги гласни, които се предават по различни начини в български – може да им съответстват две гласни или една гласна, напр. *блутуут* и *блутут* (от англ. bluetooth), *зуумвам* и *зумвам* (от англ. zoom)

Фонетични варианти

– при заемки от английски, съдържащи дългата гласна [i:], на която в български съответства звукосъчетанието [ий] или гласна [и] – напр. *импийчмънт* и *импичмънт* (от англ. *impeachment*), *спийкърфон* и *спикърфон* (от англ. *speakerphone*)

Фонетични варианти

При някои вече утвърдени нови заемки с фонетични варианти нормативното издание *Официален правописен речник на българския език* кодифицира един от вариантите като правилен. Така например при вариантите със завършек -ър и -ер само формите със завършек -ъ*р* са посочени като нормативни, срв. *драйвър, органайзър.*

Графични варианти

Графичната вариантност при неологизмите в българския се дължи на различия в писмения им облик, породени от тяхното слято, полуслято или разделно изписване. Обикновено тя се наблюдава при нови лексеми, които са заемки или съдържат заета съставка.

Наблюдава се понякога при нови заемки, на които в езика източник съответстват сложни или разделно оформени думи, напр. *ноу-хау* и *ноу хау*, *откутюр* и *от-кутюр*, *тъчскрийн* и *тъч скрийн*.

Графични варианти

- Най-често срещани в писмената практика – графични варианти, една от съставките на които не се среща като самостоятелна дума в българския, напр. *фейсконтрол* и *фейс контрол, тол система, тол-система и толсистема, смарткарта и смарт карта, токшоу*, *ток-шоу* и *ток шоу.*
- Според *Официалния правописен речник на българския език нормативен* е единствено вариантът със слято изписване.

Особености на синонимните отношения при новата лексика

- Обикновено синонимният ред се състои от две синонимни названия, но в някои случаи се оформят по-богати синонимни редове:

  напр. *екоземеделие* и *биоземеделие*;

  кулинарен туризъм, гастрономически туризъм, гастротуризъм, хранителен туризъм, дегустационен туризъм

- Основен фактор за възникване на синонимни названия в неологията: свързан с необходимостта от назоваване на нови понятия.
- Втори фактор: стихийният и спонтанен характер на номинацията при неологизмите.
- Стилистично-прагматичните фактори са на втори план.

Синонимни неологизми

- По-голямата част от синонимните неологизми са тъждествени по значение и във функционално-стилистичен план и са абсолютни (пълни) синоними.
- Поради тази причина и поради равнопоставеност на членовете в съответните синонимни редове традиционните критерии за определяне на доминантен синоним в реда са трудно приложими.

Начини за възникване на синонимни неологизми

Паралелно използване на различните начини за назоваване на нови понятия:

– образуване на нови думи на домашна почва;

– възникване на нови значения;

– образуване на устойчиви словосъчетания;

– използване на равнозначни словообразувателни компоненти (основи, афиксоиди, афикси);

– заемане.

Начини за възникване на синонимни неологизми

Синоними, образувани от равнозначни словообразователни компоненти – основи, афиксоиди, афикси

- *демоверсия* и *демовариант*
- *екохрани* и *биохрани*
- *форумджия* и *форумец*

Начини за възникване на синонимни неологизми

Синоними – ново словосъчетание и съкратено еднословно название (или название със съкратен компонент)

- *хибридна война* и хибридка[1]; *хибриден автомобил* и *хибридка*[2]; *соларен панел и соларка*
- *гастрономически туризъм и гастротуризъм; електронен подпис* и *е-подпис*

Синоними – две или повече словосъчетания с компоненти, които са синоними или с близко значение

- *слънчева електроцентрала и соларна електроцентрала, цифров подпис* и *електронен подпис*

Начини за възникване на синонимни неологизми

Синонимни нови значения, възникнали при утвърдени в езика ни думи

- *интелигентен* и *умен* (с ново значение – за технология, устройство, уред и под.), напр. *интелигентен хладилник* и *умен хладилник, интелигентен контакт* и *умен контакт*

Начини за възникване на синонимни неологизми

Синоними – нова заемка и възникнало на домашно почва название

- заемка и нова дума, създадена на българска почва – *рутер* и *маршрутизатор*, *дивелъпър* и *разработчик*
- заемка и ново словосъчетание – *стартъп* и *стартираща компания*, *фейкнюз* и *фалшива новина*
- заемка и ново значение на дума – *хаквам* и нови значения на *разбивам* и *пробивам*; *ъпгрейдвам* и нови значения на *надграждам* и *надстроявам*
- зает нов словообразувателен компонент и ново значение – *смарт-* и нови значения на *умен и интелигентен – смартдом, умен дом и интелигентен дом; смартасовник и умен часовник*

Динамика в синонимните редове

Далеч не всички нововъзникнали синоними се утвърждават в езика. Тенденцията е към редуциране на синонимните редове и утвърждаване само на един от синонимите, към стилистичната им диференциация или към използване в различни сфери на комуникация.

– *мобилен телефон – джиесем – клетъчен телефон – хенди*, отпадане на последните два члена

Благодаря за вниманието!